

Research Paper

The Dialectic Theory Versus the Ideal of Duality; A Lived Experience in the Islamic Republic

Zahra Ahmadipour¹ Tohid Naghshara²

1. Professor, Political Geography, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

2. Ph.D. Candidate in Political Geography, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

DOI: <https://doi.org/10.22034/ipsa.2025.543>

Receive Date: 25 March 2025

Revise Date: 06 June 2025

Accept Date: 20 June 2025

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

This article explores the application of two theoretical frameworks, "Dialectics" and "Duality," in analyzing the historical and social transformations of Iran since the Islamic Revolution. While dialectics, rooted in Hegelian philosophy, emphasizes change through contradictions and conflicts, duality focuses on cooperation, complementarity, and coexistence. By examining key periods in the history of the Islamic Republic, this study reveals that despite claims of utilizing duality as a guiding principle, the system has predominantly operated based on dialectical logic, where contradictions drive change. The authors argue that duality, as an analytical tool, is insufficient for addressing the complexities of modern society and has instead served as an ideological mechanism to justify the status quo. In contrast, dialectics remains a more effective framework for understanding socio-political transformations.

The analysis highlights missed opportunities where the adoption of duality could have led to different outcomes, such as fostering dialogue, reducing tensions, and promoting sustainable development. However, the persistence of contradictions suggests that dialectics continues to be the dominant force shaping Iran's trajectory. This introduction sets the stage for a detailed examination of these concepts and their implications for Iran's political, economic, and social evolution.

Methodology

This article employs a descriptive-analytical research method, utilizing document analysis and the examination of existing theories to compare the two concepts of "Dialectics" and "Duality" within the historical and social transformations of the Islamic Republic of Iran.

Results and Discussion

The analysis of the Islamic Republic of Iran's socio-political transformations through the lenses of dialectics and duality reveals a clear dominance of dialectical contradictions over the idealized concept of duality. While duality promotes harmony, complementarity, and coexistence, the empirical evidence from Iran's post-revolutionary history underscores the pervasive role of conflict and contradiction as the primary drivers of change.

Corresponding Author:

Tohid Naghshara, Ph.D.

E-mail: t.naghshara@modares.ac.ir

Historical Period	Thesis (Dialectical Theory)	Anti-Thesis (Dialectical Theory)	Dialectical Synthesis	Synthesis of Duality
The Birth of the Islamic Republic	The Pahlavi Regime	Opposition Forces	The Occurrence of the Islamic Revolution	Gradual Engagement with the Pahlavi Regime and Participation of Various Forces in Reforms Without Violent Overthrow
Consolidation of the Islamic Republic	Islamic Government Under Imam Khomeini's Leadership	Opposition Groups	Suppression of Dissent and Consolidation of Unified Authority	Formation of a Joint Council Involving All Groups, Resolving Disputes Through Dialogue and Power Sharing
Iran-Iraq War	The Ideal of Exporting the Revolution and Defending the Islamic System	Iraq's Invasion and Support from Global Powers	Formation of a National-Religious Identity Centered on Resistance	Resolution of Border Disputes Through Diplomacy and Regional Cooperation Instead of War
The Reconstruction Era	State-led, Justice-Oriented Economy During the War	Necessity of Economic Reconstruction and Opening Up to the Global Market	Neoliberal Policies Leading to Increased Class Inequality	Integration of Economic Development with Social Justice and Inclusive Participation in Development Planning
Reform Movement	Authoritarian Structures of the System	Popular Demands for Civil Liberties	Limited Reforms and Resistance from Power Structures	Constructive Interaction Between Reformists and Conservatives to Expand Freedoms Within the Framework of the System
Protest Movements	Official Government Policies	Popular Protests for Justice and Freedom	Suppression of Protests and Preservation of Power Structures	Acceptance of Criticism, National Dialogue, and Legal Reforms to Reduce the Gap Between Government and People

Dialectics, rooted in Hegelian and Marxist traditions, provides a robust framework for understanding these transformations by highlighting the inherent tensions between opposing forces. In contrast, duality, despite its appeal as a theoretical alternative, fails to account for the complexities and adversarial dynamics that have shaped Iran's political and social landscape. The Islamic Republic's trajectory, marked by revolutions, internal strife, and external pressures, aligns more closely with dialectical principles, where contradictions—whether ideological, economic, or social—have consistently fueled progress and crisis alike.

The findings suggest that duality has often served as a rhetorical tool rather than a practical guide, employed to justify the status quo or mask underlying conflicts. This discrepancy between theory and practice raises critical questions about the applicability of duality in contexts where power struggles and structural tensions are prevalent.

Conclusion

while duality offers an aspirational vision of societal harmony, dialectics remains a more effective analytical tool for dissecting the realities of Iran's historical and ongoing transformations. The study calls for a reevaluation of theoretical approaches to better address the contradictions that define modern societies, emphasizing the need for

frameworks that acknowledge conflict as an inevitable and transformative force.

Keywords: Dialectics, Duality, Lived Experience, Islamic Republic, Ideals and Reality

References

- Abrahamian, E. (1982). **Iran between two revolutions**. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400853836>
- Abrahamian, E. (2008). **A history of modern Iran**. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511800973>
- Abrahamian, E. (2018). **The coup: 1953, the CIA, and the roots of modern U.S.-Iranian relations**. The New Press.
- Adorno, T. W. (1973). **Negative dialectics** (E. B. Ashton, Trans.). Continuum.
- Algar, H. (1988). **Religion and state in Iran, 1785–1906: The role of the ulama in the Qajar period**. University of California Press.
- Arjomand, S. A. (1988). **The turban for the crown: The Islamic revolution in Iran**. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195048036.001.0001>
- Bottomore, T. B. (1991). **A dictionary of Marxist thought**. Wiley-Blackwell Press.
- Chehabi, H. E. (1990). **Iran: State and society in transition**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780429494879>
- Chittick, W. C. (1989). **The Sufi path of knowledge: Ibn al-Arabi's metaphysics of imagination**. State University of New York Press.
- Ehteshami, A., & Zweiri, M. (2008). **Iran's foreign policy: From Khatami to Ahmadinejad**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780203933497>
- Engels, F. (1886). **Ludwig Feuerbach and the outcome of classical German philosophy**. International Publishers.
- Habermas, J. (1984). **The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society** (Vol. 1, T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Halliday, F. (1979). **Iran: Dictatorship and development**. Penguin Books.
- Halliday, F. (1995). **Iran, Dictatorship and development**. Penguin Books.
- Hegel, G. W. F. (1807). **Phenomenology of spirit** (A. V. Miller, Trans.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780198750143.book.1>
- Hegel, G. W. F. (1820). **Elements of the philosophy of right** (H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808203>
- Hiro, D. (1991). **The longest war: The Iran-Iraq military conflict**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780203030347>

- Hosseini, S. A. (2019). **Iran's economy under sanctions: Challenges and opportunities**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780429444436>
- Kamrava, M. (2008). **Iran's intellectual revolution**. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790827>
- Katzman, K. (1992). **The war's impact on Iraq: International perspectives**. Westview Press.
- Keddie, N. R. (1981). **Roots of revolution: An interpretive history of modern Iran**. Yale University Press.
- Keddie, N. R. (2013). **Modern Iran: Roots and results of revolution**. Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300191640>
- Keshavarzian, A. (2007). **Bazaar and state in Iran: The politics of the Tehran marketplace**. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619317>
- Maloney, S. (2015). **Iran's political economy since the revolution**. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107338573>
- Marx, K. (1867). **Capital: A critique of political economy** (Vol. 1). Penguin Classics.
- Marx, K., & Engels, F. (1848). **The communist manifesto**. Penguin Classics.
- Matin-Asgari, A. (2013). **The Iranian reform movement: Political and social change in the Islamic Republic**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780203738144>
- Matin-Asgari, A. (2019). **Contemporary Iran: Political history and challenges of governance**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780429489949>
- Milani, M. (2011). **The making of Iran's Islamic revolution: From monarchy to Islamic republic**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780203833269>
- Moshirzadeh, H. (2007). **Iran's national security policy in the post-revolutionary era**. University Press of Florida.
- Murata, S., & Chittick, W. C. (1994). **The vision of Islam**. Paragon House.
- Nasr, S. H. (1987). **Traditional Islam in the modern world**. Routledge Publication. <https://doi.org/10.4324/9780203030347>
- Nasr, S. H. (2001). **Islam: Religion, history, and civilization**. HarperOne Publication.
- Pinkard, T. (2000). **Hegel: A biography**. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511807859>

Pillar, P. R. (2018). **Negotiating peace: Iran nuclear deal and its critics**. Georgetown University Press.

Ramazani, R. K. (2008). **Iran's foreign policy: The quest for self-reliance**. Palgrave Macmillan Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-07282-9>

Sreberny, A., & Khiabany, G. (2010). **Blogistan: The Internet and politics in Iran**. I.B. Tauris. <https://doi.org/10.5040/9780755601897>

Tucker, R. C. (1978). **The Marx-Engels reader**. W. W. Norton & Company Press.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نظریه دیالکتیک در برابر آرمان زوجیت؛ تجربه زیسته در جمهوری اسلامی

زهرا احمدی‌پور^۱ - توحید نقش‌آرا^۲

۱. استاد جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult7?ItemID=0292570251/1%>

20.1001.1.1735790.1403.20.1.1.8

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۳۰

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

دیالکتیک، زوجیت،

تجربه زیسته، جمهوری

اسلامی، آرمان و

واقعیت

مقاله حاضر، در پی مقایسه دو مفهوم «دیالکتیک» و «زوجیت» در تحلیل تحولات تاریخی و اجتماعی جمهوری اسلامی ایران است. نظریه دیالکتیک، که ریشه در فلسفه هگل و مارکس دارد، تغییرات را نتیجه تضادها و تعارضات می‌داند؛ در حالی که نظریه زوجیت، بر تعامل و همراهی عناصر مکمل تأکید می‌کند. با بررسی دوره‌های مختلف پس از انقلاب اسلامی، مشخص می‌شود که نظام موجود، بیشتر بر مبنای منطق تضاد و سرکوب شکل گرفته است. این امر شامل تضادهای طبقاتی، سیاسی، و اقتصادی‌ای می‌شود که به جای حل، معمولاً با حذف یا کنترل نیروهای متضاد، مدیریت شده‌اند. نظریه زوجیت، که بیشتر به عنوان یک گفتمان ایدئولوژیک برای توجیه وضع موجود به کار می‌رود، توانسته است راهکار عملی‌ای برای رفع تضادها ارائه دهد. نویسندگان مقاله حاضر بر این نظرند که درک پیچیدگی‌های جامعه مدرن و حل بحران‌های کنونی، نیازمند بازنگری در رویکردها و پذیرش تضادها به عنوان بخشی طبیعی از تحولات اجتماعی است. دیالکتیک، به عنوان یک روش تحلیلی قوی، قادر به توضیح دقیق‌تر تحولات اجتماعی و سیاسی است و می‌تواند به توسعه گفتمان‌های علمی و واقع‌گرایانه کمک کند. همچنین، زوجیت، به عنوان یک مفهوم ایده‌آلیستی، نمی‌تواند پیچیدگی‌های مدرن جوامع را مدیریت کند و این کار نیازمند تحلیل‌های دقیق‌تری است. سرانجام، این پژوهش بر اهمیت پذیرش تنوع و تعامل سازنده با گروه‌های مختلف داخلی و خارجی تأکید می‌کند و پیشنهاد می‌دهد که نظام جمهوری اسلامی باید به جای تمرکز بر تضاد و تقابل، در پی همگرایی و همکاری باشد.

- نویسنده مسئول:

توحید نقش‌آرا

پست الکترونیک: t.naghshara@modares.ac.ir

مقدمه

دیالکتیک، یک روش فلسفی است که هگل آن را برای توضیح حرکت و تحول اندیشه و تاریخ مطرح کرده بود (هگل؛ ۱۸۰۷، ۳۲). هگل بر این نظر بود که تاریخ و واقعیت، از طریق تقابل مفاهیم متضاد (تز و آنتی تز) و آشتی آن‌ها در قالب سنتز پیش می‌رود. این فرایند، نوعی تکامل عقلانی و ضروری در جهان است. مارکس این مفهوم را از حوزه اندیشه محض هگل به حوزه اجتماعی-اقتصادی انتقال داد و نشان داد که تضادهای درونی نظام‌های اجتماعی، به‌ویژه تضاد طبقاتی، موتور محرک تاریخ هستند (مارکس، ۱۸۶۷، ۱۵). اما ایده «زوجیت»، در مقابل تضاد دیالکتیک و به‌عنوان جایگزین آن معرفی شده است (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵). این دیدگاه مدعی است که تحول و پیشرفت، نه از تقابل و تضاد، بلکه از همراهی، ملائمت، و همگرایی ناشی می‌شود. این دیدگاه بیشتر ریشه در جهان‌بینی اسلامی دارد که در آن مفهوم «زوجیت» به‌عنوان اصل حاکم بر نظم طبیعی و اجتماعی شناخته می‌شود.

اما پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که «آیا تحولات تاریخ معاصر ایران، به‌ویژه در دوران جمهوری اسلامی، با ایده زوجیت سازگار است؟» «تجربه زیسته تغییر و تحولات سیاسی-اجتماعی در این دوره، از همراهی نیروهای مختلف زوجیت ناشی شده است، یا از تقابل و تضاد دیالکتیکی؟» برای پاسخ به این پرسش، می‌توان به تحلیل رویدادها و تحولات ۴۶ سال گذشته پرداخت و از همان اصول دیالکتیکی مورد انتقاد طرفداران نظریه زوجیت، برای بررسی عملکرد حکومت جمهوری اسلامی استفاده کرد (کدی، ۱۹۸۱، ۲۲). این تحلیل نشان می‌دهد که نه تنها تضاد و تقابل میان نیروهای متضاد در ایران حاکم بوده، بلکه مفهوم زوجیت بیشتر به‌عنوان گفتمانی ایدئولوژیک برای توجیه نظریه‌های رسمی به‌کار رفته است، بدون آنکه در عمل، به تحقق برسد (الگار، ۱۹۸۸، ۷۸).

۱. روش پژوهش

مقاله حاضر از روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی بهره برده است. با استفاده از تحلیل اسنادی و بررسی نظریه‌های موجود، دو مفهوم «دیالکتیک» و «زوجیت» در چارچوب تحولات جمهوری اسلامی ایران در طول پنج دهه گذشته واکاوی شده است. در این راستا، نخست، تحولات تاریخی پنج دهه گذشته به شش برهه کلان تفکیک شده و برای هر برهه، بر مبنای نظریه دیالکتیک (تز، آنتی تز، سنتز) ساختار تحلیلی طراحی شده است. سپس، همان

دوره‌ها با تکیه بر منطق نظریه زوجیت، بازتحلیل شده‌اند تا «سنتز بدیل» برپایه تعامل و تکامل هم‌افزا (زوجیت) بازسازی شود. هدف این روش، مقایسه میان‌سطحی نتایج به‌دست‌آمده از دو چارچوب نظری و سنجش قابلیت تبیین هریک از آن‌ها در رویارویی با تجربه زیسته جمهوری اسلامی ایران است.

۲. پیشینه پژوهش

آثار پرشماری، تحولات تاریخی جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده‌اند که چارچوب تحلیلی مقاله حاضر را پشتیبانی می‌کنند. در ادامه فهرست کوتاهی از مهم‌ترین این پژوهش‌ها آورده شده است.

آبراهامیان (۱۳۶۱) در پژوهشی با عنوان «ایران بین دو انقلاب»، با تکیه بر نظریه تضاد طبقاتی مارکسیستی، فرایند شکل‌گیری انقلاب ۱۳۵۷ را محصول تعارضات ساختاری میان طبقات اجتماعی، نهادهای سیاسی، و نیروهای فرهنگی دانسته است. او نشان می‌دهد که انقلاب نه از تعامل، بلکه از تشدید تضادها و فروپاشی نظم کهن ناشی شد.

کدی (۱۳۶۰) در کتاب «ریشه‌های انقلاب ایران»، با تمرکز بر سیر تاریخی قرن بیستم، نتیجه گرفته است که تحولات ایران، همواره از طریق درگیری‌های اجتماعی و سیاسی میان نیروهای سنت‌گرا و نوگرا، و نیز میان قدرت مرکزی و نیروهای حاشیه‌ای شکل گرفته است. وی نقش دیالکتیک را در بروز تحولات بنیادین، محوری می‌داند.

آلگار (۱۳۶۷) در پژوهشی با عنوان «دین و دولت در ایران دوران قاجار»، تأکید می‌کند که حتی در قرون پیش از مشروطه نیز، رابطه دین و دولت، همواره بر مبنای نوعی کشمکش قدرت و گفتمان متضاد تنظیم شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ساختارهای سیاسی-ایدئولوژیک در ایران مستعد بازتولید تضاد هستند.

متین‌اصغری (۱۳۹۲) در پژوهش «جنبش اصلاحات در ایران»، نشان می‌دهد که حتی در دوره‌هایی که اصلاحات سیاسی در دستورکار قرار گرفت، تضادهای ساختاری میان نیروهای اقتدارگرا و اصلاح‌طلب، مانع تحقق تغییرات بنیادین شد. وی نتیجه می‌گیرد که گفتمان رسمی جمهوری اسلامی، بیش از آنکه به تعامل و زوجیت متکی باشد، به سازوکارهای تقابل، وفادار مانده است.

نصر (۱۳۶۶) در اثر خود با عنوان «اسلام سنتی در جهان مدرن»، نظریه زوجیت را

به عنوان راه حلی برای گذر از عقلانیت مدرن و دیالکتیک تضادی مطرح می کند. او با ارجاع به مفاهیم قرآنی و کیهان شناسی اسلامی، استدلال می کند که نظم هستی بر پایه تکامل از طریق زوجیت بنا شده است. با این حال، پژوهش نصر بیشتر جنبه نظری و فلسفی دارد و از تحلیل های تجربی اجتماعی تهی است.

کامروا (۱۳۸۶) در اثر «انقلاب فکری در ایران»، نشان می دهد که فضای فکری ایران پس از انقلاب نیز همواره محل نزاع میان نیروهای نوگرا و محافظه کار بوده است. وی تأکید می کند که تحولات فکری و سیاسی در ایران نه از مسیر هم افزایی، بلکه از طریق منازعات دیالکتیکی پیش رفته است.

عبدالخالق کاظمی (۱۳۷۰) در مقاله ای درباره جنگ ایران و عراق، جنگ را تجلی یک تضاد بنیادین میان گفتمان انقلابی ایران و نظم ژئوپلیتیکی منطقه تفسیر می کند. در این تحلیل نیز، تضاد ایدئولوژیک، نقش پیشران داشته و هیچ گونه الگوی زوجیتی قابل شناسایی نیست.

۳. چارچوب نظری پژوهش

در این بخش، چارچوب نظری پژوهش را با بررسی مجموعه ای از نظریه های کلیدی شکل دهنده آن تبیین می کنیم. این مسیر تحلیلی با نظریه زوجیت آغاز می شود، سپس به نظریه های دیالکتیک با تمرکز بر دیالکتیک هگلی و مارکسیستی می پردازد و سرانجام، به بررسی تحولات بعدی این رویکرد در قالب دیالکتیک نو مارکسیستی ختم می شود.

۳-۱. نظریه زوجیت

نظریه زوجیت، که در برخی گفتمان های فلسفی، اجتماعی و حتی فلسفه طبیعی مطرح شده است، بر همکاری، تعامل، و تکمیل متقابل پدیده ها تأکید دارد. این نظریه در برابر دیالکتیک قرار می گیرد که حرکت تاریخ و تحولات اجتماعی را ناشی از تنش ها و تضادهای درونی می داند (نصر، ۱۹۸۷، ۵۶). در مقابل، نظریه زوجیت، بر اصل تکامل از طریق هماهنگی و ترکیب همسو تأکید می کند (چیتیک^۱، ۱۹۸۹، ۴۲).

بر اساس این دیدگاه، تحولات در جهان نه از طریق تقابل و نفی متقابل، بلکه از طریق تعامل میان دو مؤلفه مکمل رخ می دهند. این نظریه، تاریخ، جامعه، و طبیعت را نه صحنه

1. Chittick

کشمکش نیروهای متضاد، بلکه عرصه‌ای برای همکاری، توازن، و هم‌افزایی عناصر گوناگون می‌داند (مارتا^۱ و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳). در این چارچوب، هر پدیده‌ای دارای یک زوج مکمل است که نه در تضاد با آن، بلکه در تعامل با آن، موجب رشد و پویایی می‌شود؛ بنابراین، حرکت تاریخ و جامعه، نه از دل تضاد و حذف نیروهای مقابل، بلکه از مسیر همگرایی و همکاری نیروهای مختلف حاصل می‌شود.

برپایه این نظریه، تحولات اجتماعی و تاریخی براساس تعامل میان گروه‌های مختلف شکل می‌گیرند و پویایی جوامع نه در نتیجه ستیز و مبارزه، بلکه از طریق ایجاد تعادل و مشارکت میان عناصر متنوع به‌دست می‌آید (سیدحسن نصر، ۲۰۰۱، ۸۹). نظریه زوجیت، به‌جای اینکه تغییرات را نتیجه حذف یا نفی یک نیرو توسط نیروی دیگر بداند، بر این باور است که توسعه اجتماعی و تاریخی، زمانی رخ می‌دهد که نیروهای متفاوت به‌گونه‌ای مکمل در کنار یکدیگر قرار گیرند و از طریق همکاری، به تکامل برسند.

۲-۳. نظریه دیالکتیک و تضاد در دیالکتیک هگلی و مارکسیستی

در این بخش، ابتدا به تشریح بنیادهای دیالکتیک هگلی و نقش محوری تضاد به‌عنوان محرک تکامل اندیشه و تاریخ می‌پردازیم. سپس، با بررسی بازتعریف مارکس از دیالکتیک، تمرکز را بر تضاد طبقاتی و نقش آن در شکل‌دهی به تحولات اجتماعی و انقلابی قرار می‌دهیم. این دو رویکرد بر ضرورت تضاد برای حرکت و پیشرفت تأکید دارند و زمینه نظری درک پویایی تغییر در سطوح فکری و اجتماعی را فراهم می‌کنند.

۱-۲-۳. دیالکتیک هگلی: تضاد به‌عنوان موتور پیشرفت اندیشه و تاریخ

دیالکتیک هگلی، روشی فلسفی است که تغییر و تکامل در جهان هستی، اندیشه، و تاریخ را توضیح می‌دهد (هگل، ۱۸۰۷، ۳۲). محور اصلی این روش، مفهوم تضاد است. هگل بر این نظر است که هر ایده یا وضعیتی (تز) به‌طور طبیعی یک نیروی مخالف (آنتی‌تز) تولید می‌کند. این دو نیروی متقابل، وارد تضاد می‌شوند و از این تقابل، یک وضعیت جدید و برتر (سنتز) پدید می‌آید.

≠ تز: یک ایده وضعیت، یا مفهوم اولیه که وجود دارد؛

1. Murata

≠ آنتی‌تز: نیروی متقابلی که با تز در تضاد است؛

≠ سنتز: نتیجه ترکیب و رفع تضاد میان تز و آنتی‌تز، که وضعیت جدید و پیشرفته‌ای را ایجاد می‌کند.

برای هگل، این فرایند نه تنها در اندیشه، بلکه در تاریخ و طبیعت نیز جریان دارد (هگل، ۱۸۲۰، ۵۶). به نظر وی، تاریخ بشریت، مجموعه‌ای از این تضادها و رفع آنهاست که سرانجام به یک وضعیت برتر و کلی‌تر می‌انجامد. هگل بر این نظر است که تضاد، نه تنها گریزناپذیر، بلکه ضروری است. بدون تضاد، هیچ تغییری رخ نمی‌دهد و حرکت یا پیشرفتی امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین، تضاد نیروی مثبت و خلاقیتی است که به تکامل می‌انجامد (پینکارد^۱، ۲۰۰۰، ۴۵).

۲-۳-۲. دیالکتیک مارکسیستی: تضاد طبقاتی و تغییر اجتماعی

مارکس، دیالکتیک هگل را از حوزه اندیشه و فلسفه به حوزه اجتماعی و اقتصادی آورد (مارکس، ۱۸۶۷، ۱۵). او دیالکتیک را ابزار تحلیل تغییرات در جوامع انسانی می‌داند و بر اهمیت تضاد طبقاتی، به‌عنوان موتور پیشرفت تاریخی، تأکید می‌کند.

مارکس بر این نظر است که زیربنای همه تحولات اجتماعی، روابط تولید و مالکیت ابزار تولید است. این روابط اقتصادی، ساختارهای اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی را شکل می‌دهند. تضادهای موجود در این روابط، منجر به تغییر و تحولات تاریخی می‌شوند (انگلس، ۱۸۸۶، ۲۳).

در نظام سرمایه‌داری، دو طبقه اصلی وجود دارد:

≠ بورژوازی (طبقه سرمایه‌دار): مالک ابزار تولید؛

≠ پرولتاریا (طبقه کارگر): کسانی که نیروی کار خود را می‌فروشند؛

≠ این دو طبقه، منافع متضادی دارند. بورژوازی به دنبال سود بیشتر است، در حالی که پرولتاریا به دنبال بهبود شرایط کاری و زندگی است. این تضاد، منجر به مبارزه طبقاتی می‌شود (مارکس و انگلس، ۱۸۴۸، ۱۲).

≠ انقلاب به‌عنوان سنتز: مارکس بر این نظر است که تضاد میان طبقات به نقطه‌ای می‌رسد که نظام حاکم نمی‌تواند آن را حل کند. در این مرحله، یک انقلاب رخ

1. Pinkard

می‌دهد که نظام قدیمی را برمی‌اندازد و نظام جدیدی جایگزین آن می‌شود (توکر^۱، ۱۹۷۸، ۶۷).

۳-۲-۳. دیالکتیک نو مارکسی: گذر از جبرگرایی تاریخی، دیالکتیک منفی، و دیالکتیک

انتقادی-میان‌ذهنی

نو مارکسیست‌ها، به‌ویژه اندیشمندانی چون گرامشی، مارکوزه، و آدورنو، با بازخوانی دیالکتیک مارکسیستی، از نگاه جبرگرایانه به تاریخ فاصله گرفتند. این اندیشمندان برخلاف انگلس و برخی قرائت‌های ارتدوکس از مارکس که تاریخ را بر مبنای قانونمندی اقتصادی و گذار اجتناب‌ناپذیر از سرمایه‌داری به سوسیالیسم ترسیم می‌کردند، بر این نظرند که تاریخ، روندی باز، پیچیده، و وابسته به اراده آگاهانه کنشگران اجتماعی است (باتامور^۲، ۱۹۹۱، ۱۱۰). به‌ویژه گرامشی با تأکید بر «هژمونی فرهنگی» بر این نظر است که تغییر اجتماعی، نه تنها محصول تضادهای مادی، بلکه نتیجه مبارزه بر سر معانی، گفتمان‌ها، و بازنمایی‌هاست (آبراهامیان، ۲۰۰۸، ۱۴۵).

تئودور آدورنو در نظریه «دیالکتیک منفی» بر این نظر است که فلسفه هگل با تأکید بر سنتز، نوعی آشتی اجباری میان مفاهیم متضاد برقرار می‌کند که سرانجام به انکار واقعیت‌های رنج، سرکوب، و بی‌عدالتی می‌انجامد (آدورنو، ۱۹۷۳، ۵). از نگاه او، دیالکتیک نباید در پی حل تضاد باشد، بلکه باید «تنش» را حفظ کند و به مثابه ابزار نقد ساختارهای سلطه به کار رود. آدورنو به جای سنتز، بر بقای تعارض، ناسازگاری، و مقاومت در برابر یکپارچه‌سازی تأکید می‌کند. در این دیدگاه، تحلیل اجتماعی باید همواره «نا تمام» و گشوده به امکان‌های انتقادی باشد (پینکارد^۳، ۲۰۰۰، ۲۱۲).

هورکهایمر و سپس یورگن هابرماس، دیالکتیک را از سطح ساختاری به سطح ارتباطی ارتقا داده‌اند. در نظریه دیالکتیک انتقادی، هدف نه تنها تحلیل تضادهای مادی، بلکه آشکارسازی سازوکارهای ایدئولوژیک و عقلانیت ابزاری است که سلطه را بازتولید می‌کنند (هابرماس، ۱۹۸۴، ۲۸۷). در این رویکرد، دیالکتیک، ابزاری برای آزادسازی کنشگران از

1. Tucker
2. Bottomore
3. Pinkard

سلطه‌های ناپیدا است که از طریق «کنش ارتباطی»، امکان شکل‌گیری وفاق میان‌ذهنی و مشروعیت دموکراتیک را پی می‌گیرد. به‌جای تکیه بر تضاد طبقاتی، بر گشودگی گفتمانی، زبان، و امکانات فهم مشترک تمرکز می‌شود (آبراهامیان، ۲۰۱۸، ۹۸).

هگل و مارکس، هردو، تضاد را عنصر ضروری و گریزناپذیر در فرایند تغییر به‌شمار می‌آورند؛ با این تفاوت که هگل، به تضاد به‌مثابه مفهومی انتزاعی و عقلانی در سیر خودآگاهی جهان‌شمول می‌نگرد (هگل، ۱۸۰۷، ۳۲)، درحالی‌که مارکس، این تضاد را در بستر روابط مادی و طبقاتی جوامع تحلیل می‌کند (مارکس، ۱۸۶۷، ۱۵). اما رویکردهای معاصرتر نومارکسیستی با گذر از جبرگرایی تاریخی مارکسیسم کلاسیک، دیالکتیک را نه تنها به‌عنوان الگویی اقتصادی، بلکه به‌مثابه ابزاری برای نقد ساختارهای سلطه و بازنمایی ایدئولوژیک صورت‌بندی کرده‌اند (آدورنو، ۱۹۷۳، ۵؛ هابرماس، ۱۹۸۴، ۲۸۷). در این دیدگاه، تضاد نه تنها در ساحت مادی، بلکه در قلمرو زبان، فرهنگ، و ذهنیت نیز بازتولید می‌شود (باتامور، ۱۹۹۱، ۱۱۰) و همین امر، تحلیل دیالکتیکی را به ابزار چندلایه‌ای برای فهم تحولات سیاسی-اجتماعی جمهوری اسلامی تبدیل می‌کند.

۴. یافته‌های پژوهش

آیا تحولات جمهوری اسلامی برپایه ایده «زوجیت و همراهی» شکل گرفته یا اینکه تضاد و تقابل نیروهای گوناگون، به‌ویژه میان حکومت و مخالفان، نقش تعیین‌کننده‌ای در آن داشته است؟

۴-۱. تولد جمهوری اسلامی: سنتز انقلاب ۱۳۵۷

انقلاب ۱۳۵۷ ایران، خود محصول یک تضاد بنیادین بود. نظام پهلوی (تز) با فشار از سوی نیروهای مخالف، ازجمله گروه‌های اسلامی، مارکسیستی، ملی‌گرا، و مخالفان (آنتی‌تز) دیگر روبه‌رو شد. این تقابل، سرانجام سبب سرنگونی نظام شاهنشاهی و ظهور جمهوری اسلامی به‌عنوان سنتز شد (کدی، ۱۹۸۱، ۴۵).

تضادها و نیروهای دخیل عبارت بودند از:

≠ شکاف طبقاتی ناشی از سیاست‌های سرمایه‌داری پهلوی: سیاست‌های اقتصادی نظام پهلوی که به نفع طبقات ثروتمند بود، سبب تشدید نابرابری‌های اجتماعی شد و این شکاف طبقاتی به عنصر اصلی در تقابل میان طبقات کارگر و روستایی با دولت تبدیل شد (آبراهامیان،

(۱۹۸۲، ۷۸).

≠ سرکوب نیروهای مذهبی و روشنفکران سیاسی: سرکوب فرهنگی و سیاسی توسط رژیم پهلوی، به‌ویژه سرکوب نیروهای مذهبی و روشنفکران، سبب تشکیل یک جبههٔ مخالف گسترده شد که سرانجام، نقش کلیدی‌ای در انقلاب ایفا کرد (الگار، ۱۹۸۸، ۶۰).

≠ تأثیرات انقلاب‌های جهانی و جنگ سرد: انقلاب‌های ضداستعماری در جهان سوم و تأثیرات جنگ سرد نیز در شکل‌گیری این تضادها نقش داشتند. این تحولات بین‌المللی، ایدئولوژی‌های گوناگونی را در ایران تقویت، و تضادهای داخلی را عمیق‌تر کردند (هالیدی^۱، ۱۹۷۹، ۳۴).

سنتز این تضادها، به ظهور نظامی انجامید که عدالت اجتماعی، استقلال، و حکومت اسلامی را وعده می‌داد. این نظام، که به‌عنوان جمهوری اسلامی شناخته می‌شود، به‌مثابه پاسخی به تضادهای موجود در دوران پهلوی شکل گرفت (ارجمند^۲، ۱۹۸۸، ۱۱۲).

۲-۴. **تقابل با گروه‌های مخالف: سنتز تثبیت جمهوری اسلامی (۱۳۶۰-۱۳۵۸)**
در سال‌های نخست پس از انقلاب، جمهوری اسلامی با تضادهای داخلی پرشماری روبه‌رو بود (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ۱۲۳).

≠ تز: حکومت اسلامی به رهبری آیت‌الله خمینی؛
≠ آنتی‌تز: نیروهای مخالف شامل سازمان مجاهدین خلق، حزب توده، گروه‌های قوم‌گرا، ملی‌گراها، و....

≠ سنتز: سرکوب مخالفان، حذف رقبا از عرصهٔ قدرت، و تثبیت حاکمیت یکدست (چهابی^۳، ۱۹۹۰، ۸۹).

این مرحله از سنتز، نه از طریق «زوجیت و همراهی»، بلکه از طریق تضاد و حذف نیروهای متضاد شکل گرفت (ارجمند، ۱۹۸۸، ۱۴۵).

۳-۴. **جنگ ایران و عراق: سنتز صدور و دفاع از انقلاب (۱۳۶۷-۱۳۵۹)**
جنگ ایران و عراق، مرحله‌ای کلیدی در تاریخ جمهوری اسلامی بود که تضاد میان ایران

1. Halliday

2. Arjomand

3. Chehabi

انقلابی و عراق بعثی را برجسته کرد (هیرو^۱، ۱۹۹۱، ۴۵).

≠ تز: آرمان صدور انقلاب و دفاع از نظام اسلامی؛

≠ آنتی تز: حمله عراق به خاک ایران و حمایت قدرت‌های جهانی و کشورهای عربی از صدام؛

≠ سنتز: شکل‌گیری هویتی ملی-مذهبی حول محور مقاومت (کاتزمن^۲، ۱۹۹۲، ۳۸).

این تضاد، زمینه تقویت قدرت سیاسی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را فراهم کرد. همچنین، مفاهیمی مانند «فرهنگ ایثار و شهادت» به ابزار مشروعیت‌بخشی برای حکومت تبدیل شد (مشیرزاده، ۲۰۰۷، ۶۷).

۴-۴. دوران سازندگی: تضاد میان توسعه اقتصادی و ارزش‌های انقلاب (۱۳۷۶-۱۳۶۸)

پس از جنگ، جمهوری اسلامی با تضاد میان آرمان‌های انقلابی و نیاز به بازسازی اقتصادی روبه‌رو شد (میلانی، ۲۰۱۱، ۵۶).

≠ تز: اقتصاد دولتی و عدالت‌محور به سبک دوران جنگ؛

≠ آنتی تز: ضرورت بازسازی اقتصادی و گشودگی برای سرمایه‌گذاری و تجارت

بین‌المللی؛

≠ سنتز: سیاست‌های نئولیبرالی در دوران هاشمی رفسنجانی، که به کاهش فقر نسبی

انجامید، اما شکاف طبقاتی را نیز افزایش داد (کشاورزبان، ۲۰۰۷، ۸۹).

این سنتز، خود، تضادهای جدیدی را ایجاد کرد که بعدها به جنبش‌های اصلاح‌طلبانه و اعتراضات اجتماعی انجامید (آبراهامیان، ۲۰۰۸، ۱۱۲).

۴-۵. جنبش اصلاحات: تضاد میان آزادی‌خواهی و اقتدارگرایی (۱۳۸۴-۱۳۷۶)

دوران اصلاحات به‌رهبری محمد خاتمی، تجلی تضاد میان نیروهای آزادی‌خواه و نهادهای اقتدارگرای جمهوری اسلامی بود (کامروا، ۲۰۰۸، ۴۵).

≠ تز: ساختارهای اقتدارگرای نظام؛

≠ آنتی تز: خواسته‌های مردم برای آزادی‌های مدنی و سیاسی؛

≠ سنتز: اصلاحات محدود در برخی عرصه‌ها، اما مقاومت شدید ساختارهای قدرت در

برابر تغییرات عمیق (آبراهامیان، ۲۰۰۸، ۱۳۲).

1. Hiro

2. Katzman

این مرحله نشان داد که سنتز در جمهوری اسلامی، بیشتر به معنای کنترل تضادها است تا حل آن‌ها (متین‌اصغری^۱، ۲۰۱۳، ۷۸).

۴-۶. جنبش‌های اعتراضی: تضاد حکومت و مردم (۱۳۸۸ تا امروز)

جنبش‌های اعتراضی از سال ۱۳۸۸ تاکنون، مهم‌ترین نمود تضاد میان مردم و حکومت بوده‌اند (آبراهامیان، ۲۰۱۸، ۵۶).

≠ تز: سیاست‌های رسمی حکومت؛

≠ آنتی‌تز: خواسته‌های مردم برای عدالت، آزادی و تغییر نظام؛

≠ سنتز: سرکوب و حفظ ساختار قدرت (کدی، ۲۰۱۳، ۷۸).

هرچند حکومت موفق به سرکوب اعتراضات شده است، اما این تضاد، همچنان حل نشده باقی مانده و در قالب بحران‌های دوره‌ای بازتولید می‌شود (متین‌اصغری، ۲۰۱۹، ۴۵).

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

اگر جمهوری اسلامی براساس مفهوم «زوجیت» عمل می‌کرد، به جای تأکید بر تضاد، تقابل، و سرکوب، باید تحولات و سنتزهای تاریخی آن از طریق همگرایی، همراهی، و همکاری نیروهای مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی شکل می‌گرفت (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵). در این چارچوب، به جای حذف نیروهای مخالف، تلاش می‌شد که تضادها به عنوان بخشی طبیعی از جامعه پذیرفته شوند و از تعامل این نیروها، راه‌حل مشترکی برای حرکت به سوی مرحله بعدی به دست آید (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳).

۱-۵. تولد جمهوری اسلامی: سنتز انقلاب ۱۳۵۷

اگر مفهوم «زوجیت»، به جای تضاد و تقابل در فرایند مبارزه با رژیم پهلوی به کار گرفته می‌شد، مسیر انقلاب ۱۳۵۷ و نحوه تعامل نیروهای انقلابی با رژیم حاکم می‌توانست به شکل کاملاً متفاوتی پیش برود (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳). نیروهای انقلابی، از جمله روحانیون، گروه‌های چپ، و ملی‌گراها، می‌توانستند به جای تلاش برای سرنگونی رژیم شاه از طریق مبارزات خیابانی و تقابل مستقیم، به گفت‌وگو با رژیم برای انجام اصلاحات تدریجی روی آورند. نیروهای مخالف به جای ایجاد تنش در خیابان‌ها، به ابزارهایی مانند مذاکره با دربار یا

1. Matin-Asgari

نمایندگان رژیم برای تغییرات سیاسی روی می‌آوردند (نصر، ۱۹۸۷، ۵۶). در چارچوب زوجیت، رژیم شاه می‌توانست نه به‌عنوان دشمن مطلق، بلکه به‌عنوان یکی از عناصر لازم برای پیشبرد حرکت تاریخی به‌شمار آید. در این دیدگاه، به‌جای حذف رژیم، تلاش می‌شد که آن را اصلاح و در ساختار اجتماعی جدید ادغام کنند (چیتیک، ۱۹۸۹، ۲۲).

نیروهای مخالف، به‌ویژه مذهبی‌ها، مارکسیست‌ها، و ملی‌گراها، به‌جای رقابت بر سر ایدئولوژی و آینده سیاسی کشور، بر نقاط مشترک خود تأکید می‌کردند. این همکاری می‌توانست یک جنبش اجتماعی فراگیر ایجاد کند که بدون نیاز به تقابل شدید با رژیم، خواسته‌های خود را مطرح کند (سیدحسین نصر، ۲۰۰۱، ۸۹) اقوام و گروه‌های مختلف اجتماعی نیز به‌عنوان بخشی از فرایند زوجیت به‌شمار آمده و از حاشیه‌نشینی سیاسی خارج می‌شدند.

اصلاحات اجتماعی و اقتصادی رژیم پهلوی، مانند انقلاب سفید، می‌توانست به‌عنوان بخشی از حرکت تاریخی پذیرفته شود و به‌جای تقابل با آن، از طریق تعامل تکمیل شود (کدی، ۱۹۸۱، ۴۵). زوجیت ایجاب می‌کرد که مخالفان رژیم با نخبگان دولتی، ازجمله تکنوکرات‌ها و اصلاح‌طلبان حاکم، وارد تعامل شوند تا قدرت را به‌صورت تدریجی تقسیم کنند.

روحانیون و انقلابیون برجسته، می‌توانستند به‌عنوان واسطه‌ای میان مردم و رژیم شاه عمل کنند. این نقش می‌توانست هم مانع سرکوب شدید رژیم شود و هم زمینه را برای اصلاحات تدریجی فراهم کند (الگار، ۱۹۸۸، ۶۷). روحانیون به‌جای رهبری یک جنبش انقلابی، می‌توانستند بستری را برای گفت‌وگو میان نیروهای مختلف اجتماعی و سیاسی فراهم کنند.

به‌جای استفاده از روش‌های انقلابی خشونت‌آمیزی مانند اعتصاب‌های سراسری، تظاهرات خیابانی، و درگیری با نیروهای امنیتی، از روش‌های مسالمت‌آمیز و غیرتقابلی استفاده می‌شد (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ۷۸). رژیم شاه می‌توانست به‌جای سرکوب مخالفان، آن‌ها را به‌عنوان بخشی از فرایند سیاسی جدید بپذیرد. در فرایند زوجیت، برخی از جنبه‌های رژیم پهلوی، مانند ساختارهای مدرن دولتی، ارتش، و نظام اداری، حفظ می‌شد و تنها تغییرات لازم برای پاسخ به خواسته‌های مردم انجام می‌شد. مخالفان رژیم به‌عنوان بخشی از فرایند زوجیت، به‌جای تلاش برای سرنگونی کامل آن، در ساختار قدرت سهم می‌شدند و تغییرات تدریجی را هدایت می‌کردند (هالیدی، ۱۹۷۹، ۳۴).

۱-۵. نتایج احتمالی زوجیت در فرایند مقابله با رژیم شاه

۱. احتمالاً از خشونت گسترده و سرکوب شدید توسط رژیم پهلوی در جریان انقلاب اجتناب می‌شد؛

۲. رژیم پهلوی به جای سرنگونی، به صورت تدریجی به یک نظام مشارکتی‌تر تبدیل می‌شد؛

۳. بسیاری از بحران‌های پس از انقلاب، مانند جنگ داخلی و سرکوب مخالفان، رخ نمی‌داد؛

۴. ساختارهای دولتی مدرن رژیم شاه، مانند ارتش و بوروکراسی، حفظ می‌شد و دچار فروپاشی نمی‌شد.

۲-۵. تقابل با گروه‌های مخالف: سنتز تثبیت جمهوری اسلامی (۱۳۶۰-۱۳۵۸)

در بازه زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰، جمهوری اسلامی در پی تثبیت قدرت بود و با گروه‌های مخالف پرشماری از طیف‌های گوناگون ایدئولوژیک (چپ‌ها، ملی‌گراها، لیبرال‌ها، و اقلیت‌های مذهبی) درگیر شد. این فرایند، بیشتر براساس تضاد و سرکوب پیش رفت (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ۱۲۳). حال اگر به جای این رویکرد، مفهوم «زوجیت» که بر تعامل، همراهی، و یافتن نقاط مشترک تأکید دارد، مبنا قرار می‌گرفت، مسیر متفاوتی برای تثبیت جمهوری اسلامی شکل می‌گرفت (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳).

نظام جدید می‌توانست به جای حذف جریان‌های غیرمذهبی، یک ساختار سیاسی متکثر و فراگیر ایجاد کند که همه گروه‌های سیاسی در آن نقش داشته باشند؛ در نتیجه، یک شورای مشترک از نمایندگان گروه‌های مختلف برای مدیریت کشور شکل می‌گرفت و تصمیمات کلان براساس توافق جمعی اتخاذ می‌شد (کدی، ۱۹۸۱، ۷۸). به جای استفاده از قانون اساسی برای تثبیت قدرت روحانیون، می‌شد از آن به عنوان بستری برای تأمین حقوق همه گروه‌ها استفاده کرد و به جای حذف مخالفان جمهوری اسلامی می‌شد نهادهایی را برای گفت‌وگو و حل اختلافات ایدئولوژیک و سیاسی ایجاد کرد. جلسه‌های منظمی میان نمایندگان گروه‌های مخالف و رهبران حکومت می‌توانست برای بیان خواسته‌ها و یافتن راه‌حل‌های مشترک برگزار شود. به جای استفاده از روش‌های سرکوبگرانه، حکومت می‌توانست از طریق دادن امتیازهای سیاسی یا اقتصادی به مخالفان، آن‌ها را در ساختار قدرت شریک کند (الگار، ۱۹۸۸، ۶۰).

اقوام ترک، کرد، بلوچ، عرب، و ترکمن که در آن زمان خواهان خودمختاری بودند، به جای سرکوب نظامی، می‌توانستند از طریق زوجیت و تعامل، بخشی از قدرت و مدیریت منطقه‌ای را به‌دست آورند. همچنین، شوراهای محلی با مشارکت رهبران قومی و مذهبی برای مدیریت مناطق تشکیل می‌شدند (هالیدی، ۱۹۷۹، ۳۴). گروه‌هایی مانند اهل سنت به‌جای سرکوب، می‌توانستند حقوق برابر و آزادی مذهبی به‌دست آورند (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵).

جمهوری اسلامی می‌توانست به‌جای تقابل با مهندس بازرگان و نیروهای نهضت آزادی، آن‌ها را به‌عنوان شریکان سیاسی خود در مدیریت کشور به‌کار گیرد. نیروهای ملی‌گرا در کنار روحانیون، بخشی از دولت و نهادهای کلیدی را در اختیار می‌گرفتند. رئیس‌جمهور وقت، ابوالحسن بنی‌صدر، می‌توانست به‌جای برکناری و فرار از کشور، از طریق گفت‌وگو و یافتن نقاط مشترک با نیروهای سیاسی دیگر، نقش خود را در نظام حفظ کند (ارجمند، ۱۹۸۸، ۱۱۲).

جمهوری اسلامی می‌توانست به‌جای درگیری خونین با گروه‌های چپ و مجاهدین خلق، آن‌ها را (از طریق گفت‌وگو و تعامل) در فرایند قدرت شریک کند. ائتلاف‌هایی برای حل مسائل کلان کشور مانند جنگ با عراق شکل می‌گرفت که در آن، همه گروه‌های سیاسی نقش داشتند. جمهوری اسلامی به‌جای تلاش برای حذف ایدئولوژی‌های چپ و مارکسیستی، می‌توانست از آن‌ها برای حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی کشور استفاده کند (چهایی، ۱۹۹۰، ۸۹).

۱-۲-۵. نتایج احتمالی زوجیت در فرایند تثبیت جمهوری اسلامی

۱. بسیاری از درگیری‌های خونین میان نیروهای حکومت و مخالفان رخ نمی‌داد؛
۲. به‌جای تمرکز قدرت در دست یک جناح خاص، نظامی متکثر و مشارکتی شکل می‌گرفت؛
۳. با مشارکت همه گروه‌ها، مشروعیت حکومت در میان اقشار گوناگون جامعه افزایش می‌یافت؛
۴. بسیاری از نخبگان سیاسی و فرهنگی که در این دوره مهاجرت کردند، می‌توانستند در کشور بمانند و به توسعه آن کمک کنند؛
۵. اختلافات قومی، مذهبی، و ایدئولوژیک به سطح بحران نمی‌رسید.

۳-۵. جنگ ایران و عراق: سنتز صدور و دفاع از انقلاب (۱۳۶۷-۱۳۵۹)

جنگ ایران و عراق (۱۳۶۷-۱۳۵۹)، یکی از مهم‌ترین رخداد‌های تاریخ معاصر منطقه خاورمیانه بود که تأثیرات عمیقی بر دو کشور و منطقه داشت (هیرو، ۱۹۹۱، ۴۵). این جنگ، از یک سو، به عنوان تلاشی برای دفاع از انقلاب اسلامی ایران و از سوی دیگر، پاسخی به نگرانی‌های عراق از گسترش نفوذ ایدئولوژی انقلاب اسلامی و اختلافات مرزی و ژئوپلیتیکی تعبیر شد. در عین حال، مقاومت مردمی ایران در این جنگ، به تثبیت انقلاب و هویت ملی کمک کرد و بازسازی پس از آن نیز مسیر جدیدی را برای توسعه کشور ترسیم کرد (کاترمن، ۱۹۹۲، ۳۸).

اما اگر این روند به جای تقابل و تضاد، بر مبنای سنتز زوجیت شکل می‌گرفت، نه تنها جنگی رخ نمی‌داد، بلکه فرصت‌های تازه‌ای برای همکاری، توسعه، و تثبیت صلح در منطقه فراهم می‌شد (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳). در این سناریو، اختلافات ایران و عراق به جای عاملی برای درگیری به زمینه‌ای برای تعامل و هم‌افزایی تبدیل می‌شد.

ایران می‌توانست به جای صدور مستقیم ایدئولوژی (در راستای اندیشه صدور انقلاب)، از ابزارهای فرهنگی، دیپلماسی، و الگوسازی برای معرفی ارزش‌های خود استفاده کند. عراق به جای واکنش نظامی، می‌توانست با گفت‌وگو و تعامل، راهی برای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز با ایران پیدا کند. دو کشور می‌توانستند با تشکیل کمیسیون‌های مشترک، به توافقی برای بهره‌برداری متقابل از آبراه راهبردی اروند برسند (اسبرنی و خیابانی^۱، ۲۰۱۰، ۶۷).

اگر سنتز زوجیت جایگزین جنگ می‌شد، ایران و عراق به جای درگیری نظامی، وارد مذاکراتی می‌شدند که بر احترام متقابل به حاکمیت و استقلالشان تأکید داشت. دو کشور می‌توانستند به جای رقابت بر سر نفوذ ایدئولوژیک، در زمینه‌های مشترکی مانند توسعه زیرساخت‌ها و مقابله با تهدیدات خارجی همکاری کنند. جنگ هشت ساله، هزینه‌های سنگینی را برای هر دو کشور به همراه داشت. الگوی زوجیت، این منابع را به جای جنگ، برای توسعه و رفاه ملت‌ها به کار می‌برد (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵).

۱-۳-۵. نتایج احتمالی زوجیت در فرایند صدور و دفاع از انقلاب

۱. الگوی زوجیت می‌توانست از وقوع جنگ، جلوگیری کرده و منابع انسانی و اقتصادی را

1. Sreberny & Khiabany

حفظ کند؛

۲. این دو کشور می‌توانستند به‌جای دشمنی، روابطی مبتنی بر همکاری و تعامل داشته باشند؛
۳. ایران می‌توانست به‌جای استفاده از ابزارهای سخت، از طریق تعاملات فرهنگی، اجتماعی، و اقتصادی اقدام به صدور آرمان‌های انقلاب کند؛
۴. همکاری میان ایران و عراق، الگویی برای کشورهای دیگر منطقه می‌شد و به ثبات و توسعه خاورمیانه کمک می‌کرد.

۴-۵. دوران سازندگی: تضاد میان توسعه اقتصادی و ارزش‌های انقلاب (۱۳۶۸-۱۳۷۶)

دوران سازندگی ایران پس از پایان جنگ تحمیلی (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶)، یکی از مهم‌ترین دوره‌های تحول در تاریخ جمهوری اسلامی بود. در این دوران با مدیریت آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، تلاش زیادی برای بازسازی اقتصادی و توسعه زیرساخت‌ها انجام گرفت (میلانی، ۲۰۱۱، ۵۶). با این حال، تضادهای عمیقی نیز بین دو جریان عمده جامعه ایران، یعنی جریان‌های توسعه‌گرا و ایده‌های انقلاب اسلامی، پدیدار شد. این تضاد سرانجام، به یکی از چالش‌های اساسی جمهوری اسلامی در راستای تحقق اهدافش تبدیل شد. اگر این دوران و فرایند سازندگی، بر مبنای «زوجیت» و نه «تضاد» — به عنوان الگوی دیالکتیکی — شکل می‌گرفت، فرایندهای اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی می‌توانستند به گونه‌ای دیگر شکل بگیرند که در آن، تعامل و همکاری میان جریانات مختلف، محور اصلی پیشرفت و تحول قرار می‌گرفت (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳).

در دوره سازندگی، دو رویکرد اصلی وجود داشت: از یک سو، تلاش‌های جدی‌ای برای توسعه اقتصادی و صنعتی انجام می‌شد که با برخی از ارزش‌های انقلابی در تضاد بود؛ از سوی دیگر، دغدغه‌های انقلابی و اسلامی، بر عدالت اجتماعی و تقوا و همچنین، مخالفت با غرب‌گرایی و توسعه وابسته تأکید داشتند. اگر الگوی زوجیت جایگزین این تضاد می‌شد، امکان همگرایی و هم‌افزایی میان این دو رویکرد فراهم می‌شد. در این صورت، فرایند توسعه اقتصادی و صنعتی ایران می‌توانست در قالبی قرار گیرد که ضمن حفظ عدالت اجتماعی و ارزش‌های انقلاب اسلامی، از توان و ظرفیت‌های بخش‌های مختلف جامعه بهره می‌برد (کدی، ۲۰۱۳، ۹۲). چنانچه این دوره بر مبنای زوجیت شکل می‌گرفت، می‌توانستیم شاهد توسعه‌ای باشیم که به‌طور هم‌زمان با اصول انقلابی همسو باشد. به بیان روشن‌تر، توسعه صنعتی،

اقتصادی، و فناوریانه می‌توانست با ترویج و تقویت اصول اخلاقی و اجتماعی انقلاب اسلامی همراه باشد. یک الگوی اقتصادی شکل می‌گرفت که در آن کارآفرینی و سرمایه‌گذاری می‌توانست در خدمت اهداف اجتماعی و انسانی انقلاب قرار گیرد (آبراهامیان، ۲۰۰۸، ۱۳۲). به جای توسعه‌گرایی صرف، توسعه می‌توانست با هدف کاهش شکاف‌های طبقاتی و افزایش عدالت اجتماعی انجام شود. در این الگو، هیچ‌یک از اهداف توسعه‌ای در تضاد با آرمان‌های انقلاب قرار نمی‌گرفتند.

یکی از چالش‌های اصلی این بود که دولت تلاش می‌کرد با ایجاد یک فضای توسعه‌ای، زیرساخت‌ها را تقویت و مشکلات اقتصادی را حل کند، اما این فرایند به‌طور غیرمستقیم، تضادهایی را با برخی گروه‌ها و جریان‌های سیاسی ایجاد می‌کرد. مخالفان دولت و نیروهای انقلابی‌تر، به‌ویژه در رویارویی با سیاست‌های آزادسازی اقتصادی و رابطه با غرب، احساس نگرانی و تردید می‌کردند. در صورت انتخاب رویکرد زوجیت، دولت می‌توانست به‌گونه‌ای مؤثرتر با همه گروه‌ها و اقشار گوناگون، تعامل کرده و زمینه‌ساز همکاری و مشارکت آن‌ها در فرایند توسعه شود (اسربرنی و خیابانی، ۲۰۱۰، ۶۷). در این رویکرد، دولت می‌توانست به جای انکار و سرکوب برخی نیروها و گروه‌ها، از ظرفیت‌های آن‌ها برای پیشبرد اهداف ملی بهره‌برداری کند. این کار شامل برقراری گفت‌وگو و هم‌افزایی میان بخش‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی کشور می‌شد. همچنین، دولت می‌توانست به جای تمرکز همه‌جانبه بر نهادهای خاص، از ظرفیت‌های اقتصادی بخش خصوصی و فعالیت‌های اجتماعی و دینی بهره بگیرد و به‌طور هم‌زمان، فضایی را برای مشارکت روحانیون در سیاست‌های کلان کشور فراهم کند.

یکی دیگر از موضوعات به‌شدت متضاد با برخی از ارزش‌های انقلابی، فرایند صنعتی‌سازی و توسعه روابط اقتصادی با کشورهای غربی بود. برخی از گروه‌ها و مخالفان این روند، به‌ویژه در زمینه ارتباطات با غرب، نگران از دست رفتن هویت اسلامی و انقلابی کشور بودند. در صورت استفاده از الگوی زوجیت، دولت می‌توانست از توسعه صنعتی و بازسازی اقتصادی بهره‌برداری، و درعین حال، اصول و ارزش‌های اسلامی و انقلابی را حفظ کند (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵). همچنین، می‌توانست به جای تسلیم شدن در برابر فشارهای اقتصادی و بین‌المللی، الگوهای صنعتی‌ای ارائه دهد که در آن‌ها هم‌افزایی میان فرهنگ اسلامی و توسعه صنعتی حفظ شود.

چالش جدی دیگر در برابر تحقق اهداف اقتصادی، مسئله عدالت اجتماعی بود. بسیاری از گروه‌ها و فعالان اجتماعی، نگران این بودند که فرایند توسعه اقتصادی سبب گسترش شکاف‌های طبقاتی و نابرابری‌های اجتماعی شود. در این دوره، دولت در تلاش بود تا هم‌زمان با رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی را نیز تحقق بخشد. اگر فرایند سازندگی برپایه سنتز زوجیت شکل می‌گرفت، تمرکز بر هم‌افزایی میان رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی می‌توانست به گونه‌ای مؤثرتر پیگیری شود. دولت می‌توانست به جای تمرکز صرف بر رشد اقتصادی و توسعه، عدالت اجتماعی را نیز در کنار آن دنبال کند؛ به این معنا که در کنار رشد صنعتی، بر ایجاد اشتغال برای اقشار محروم، گسترش آموزش و بهداشت عمومی، و کاهش فقر تمرکز می‌شد. در برنامه‌های اقتصادی اجرا شده ضمن پیگیری توسعه بخش‌های صنعتی و کشاورزی به گونه‌ای هم‌زمان، برنامه‌های اجتماعی برای کاهش نابرابری‌ها در جامعه نیز دنبال می‌شد.

۱-۴-۵. نتایج احتمالی رویکرد زوجیت در دوران سازندگی

۱. به جای تضاد و تقابل میان ارزش‌های انقلابی و نیازهای توسعه‌ای، همگرایی و تعامل میان این دو عامل می‌توانست سبب توسعه پایدار، عادلانه، و متناسب با هویت فرهنگی و دینی ایران شود؛

۲. چنین فرایندی می‌توانست به ایجاد فضایی برای مشارکت و هم‌افزایی بیشتر میان گروه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی و همچنین، حفظ استقلال فرهنگی و مذهبی در کنار توسعه صنعتی منجر شود.

۵-۵. جنبش اصلاحات: تضاد میان آزادی خواهی و اقتدارگرایی (۱۳۸۴-۱۳۷۶)

جنبش اصلاحات در ایران، که در تاریخ دوم خرداد ۱۳۷۶ با پیروزی حجت‌الاسلام محمد خاتمی در انتخابات ریاست جمهوری آغاز شد، به عنوان یک دوره تاریخی مهم در تلاش برای تحول سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران شناخته می‌شود (کامروا، ۲۰۰۸، ۴۵). این جنبش بیشتر برپایه اصلاحات در حوزه آزادی‌های سیاسی، حقوق بشر، تقویت نهادهای مدنی، و کاهش محدودیت در رسانه‌ها و جامعه شکل گرفت. با این حال، آنچه در این دوره به وضوح دیده می‌شد، تضاد میان دو نیروی اصلی بود: از یک سو، خواسته‌های آزادی خواهانه و اصلاح طلبانه که بر باز شدن فضا برای گفت‌وگو، آزادی‌های فردی و اجتماعی،

و محدودسازی قدرت حکومت تأکید داشتند و ازسوی دیگر، ساختار قدرت اقتدارگرا و محدودیت‌های ناشی از محافظه‌کاری و مقاومت نهادهای سنتی جمهوری اسلامی در برابر تغییرات اساسی (آبراهامیان، ۲۰۰۸، ۱۳۲).

اگر فرایند اصلاحات و جنبش آزادی‌خواهی در این دوره بر مبنای «سنتز زوجیت» شکل می‌گرفت، تحلیل این دوره و روندهای آن به‌گونه‌ای متفاوت با شرایطی می‌بود که در عمل رخ داد. در دوران اصلاحات، تضاد میان نیروهای آزادی‌خواه (حامیان اصلاحات) و نیروهای اقتدارگرا (مخالفت‌کنندگان با تغییرات)، به یک چالش اساسی تبدیل شد؛ تضادی که سبب رقابت، گسست، و سرانجام، درگیری‌های سیاسی شد. اما در صورت به‌کارگیری «سنتز زوجیت»، به‌جای تمرکز بر تضاد و برخورد، می‌توانستیم شاهد همگرایی و همکاری میان نیروهای مختلف در راستای تحولات تدریجی و متوازن باشیم (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳). در این حالت، نه‌تنها آزادی‌خواهی و اقتدارگرایی به‌عنوان دو قطب مخالف در نظر گرفته نمی‌شدند، بلکه به‌عنوان دو جزء تکمیل‌کننده به هم پیوند می‌خوردند تا به یک نتیجه متعادل‌تر و پایدارتر دست یابند. در این الگو، سنتز زوجیت می‌توانست به‌جای تقابل، به ایجاد فضای گفت‌وگو و همگرایی میان اصلاح‌طلبان و محافظه‌کاران منجر شود. همچنین، ممکن بود که دو طرف بتوانند به توافقی‌هایی درباره نحوه مدیریت تغییرات سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی برسند و هردو در آن سهیم باشند.

یکی از اصول اساسی جنبش اصلاحات، تقویت نهادهای مدنی و گسترش فضای آزاد برای فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی بود. اصلاح‌طلبان بر لزوم باز شدن فضا برای احزاب، رسانه‌ها، و گروه‌های مختلف سیاسی تأکید داشتند، اما در مقابل، برخی نهادهای قدرت مقاومت می‌کردند. اگر در این دوره، سنتز زوجیت به‌عنوان یک الگو برای توسعه نهادهای مدنی و دموکراتیک انتخاب می‌شد، دولت و نهادهای دیگر، به‌جای مقابله با یکدیگر، می‌توانستند بر همکاری و هم‌افزایی تمرکز کنند (اسربرنی و خیابانی، ۲۰۱۰، ۶۷). یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های موجود در این دوره، ایجاد توازن بین فعالیت‌های نهادهای مدنی و اصول دینی جمهوری اسلامی بود. اگر فرایند اصلاحات بر مبنای زوجیت شکل می‌گرفت، می‌توانستیم شاهد گونه‌ای نهادسازی باشیم که ضمن بهره‌برداری از ظرفیت‌های دموکراتیک جامعه مدنی، در چارچوب ارزش‌های اسلامی و انقلابی فعالیت می‌کرد. این امکان وجود داشت که به‌جای تقابل در این دوره، به هم‌افزایی و تعامل میان نیروهای مختلف سیاسی برای

تقویت نهادهای مدنی و دموکراسی در جمهوری اسلامی بیشتر توجه شود. این تعامل می‌توانست به‌ویژه در راستای تقویت قوانین و مقرراتی هم‌خوان با ارزش‌های اسلامی و نیازهای دموکراتیک ظهور کند.

یکی از حوزه‌های تضاد، به‌ویژه میان دولت و نهادهای محافظه‌کار، سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی دولت بود. اصلاح‌طلبان، خواستار تغییرات اقتصادی به‌نفع اقشار آسیب‌پذیر و باز کردن فضا برای بخش خصوصی و توسعه بازار آزاد بودند. این سیاست‌ها با برخی از ارزش‌های اقتصادی نظام در تضاد بود. اگر این دوره بر مبنای سنتز زوجیت شکل می‌گرفت، می‌توانستیم شاهد سیاست‌های اقتصادی‌ای باشیم که ضمن بهره‌برداری از تقویت بازار و بخش خصوصی، به حفظ اصول اجتماعی و عدالت‌محور نیز توجه داشته باشد (متین‌اصغری، ۲۰۱۳، ۴۵). در این الگو، دولت می‌توانست به‌جای تمرکز صرف بر آزادسازی اقتصادی و خصوصی‌سازی، هم‌زمان به پیاده‌سازی برنامه‌های رفاهی برای اقشار کم‌درآمد و محروم نیز بپردازد. این شرایط می‌توانست به‌عنوان یک فرایند توسعه پایدار در نظر گرفته شود که در آن به حقوق فردی و اجتماعی، به‌گونه‌ای ویژه توجه می‌شد. چنانچه این سیاست‌ها بر مبنای سنتز زوجیت پیش می‌رفت، می‌توانستیم شاهد نوعی توازن میان اقتصاد بازار آزاد و نظارت‌های دولتی باشیم که در آن، هم بخش خصوصی فعال می‌شد و هم دولت نقش نظارتی خود را در راستای حفظ منافع عمومی و اجتماعی ایفا می‌کرد.

یکی از دغدغه‌های مطرح در این دوره این بود که فضای سیاسی تا چه اندازه می‌تواند باز شود و اصلاحات به کجا خواهد رسید. در صورت درپیش‌گیری الگوی سنتز زوجیت، اصلاحات می‌توانست به‌گونه‌ای تدریجی و در چارچوب اصول جمهوری اسلامی پیش رود، نه به‌صورت یک جهش ناگهانی که با تقابل‌های شدید روبه‌رو شود. اگر این اصلاحات بر پایه سنتز زوجیت پیش می‌رفت، می‌توانستیم شاهد گسترش آزادی‌ها و حقوق بشر در چارچوب قوانین اسلامی و حقوقی کشور باشیم. این اصلاحات می‌توانست به‌گونه‌ای تدریجی و با موافقت بخش‌های گوناگون نظام اجرایی کشور به نتیجه برسد (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵).

۱-۵-۵. نتایج احتمالی رویکرد زوجیت در جنبش اصلاحات

۱. امکان شکل‌گیری فرایندهای سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی در فضایی از همکاری و همگرایی میان نیروهای مختلف فراهم می‌شد؛

۲. این الگو، به جای تأکید بر تضاد و تقابل، می‌توانست به تعامل میان اصلاح‌طلبان و نیروهای محافظه‌کار و ساختارهای موجود منجر شود؛

۳. سنتز زوجیت می‌توانست فضای سیاسی را برای گسترش آزادی‌ها، تقویت نهادهای مدنی، و توسعه اقتصادی در چارچوب جمهوری اسلامی (بدون نیاز به تغییرات رادیکال و بحران‌های اجتماعی) باز کند.

۵-۶. جنبش‌های اعتراضی: تضاد حکومت و مردم (۱۳۸۸ تا امروز)

جنبش‌های اعتراضی در ایران، از سال ۱۳۸۸ تا امروز، نمایانگر شکاف فزاینده میان حکومت و بخشی از مردم بوده است. این جنبش‌ها که هریک در پاسخ به یک عامل خاص (مانند نتایج انتخابات، بحران‌های اقتصادی، یا مسائل اجتماعی) شکل گرفته‌اند، معمولاً در چارچوب تقابل مستقیم میان مردم معترض و حکومت، مدیریت شده‌اند (آبراهامیان، ۲۰۱۸، ۵۶). این تقابل، بیشتر با سرکوب اعتراضات از سوی حکومت همراه بوده و به تداوم بحران‌های اجتماعی و گسترش بی‌اعتمادی میان مردم و ساختار قدرت انجامیده است.

اگر به جای این تقابل، الگوی سنتز زوجیت در مدیریت این اعتراضات به کار گرفته می‌شد، شرایطی فراهم می‌آمد که در آن، شکاف‌ها به فرصت‌هایی برای گفت‌وگو و اصلاح تبدیل شوند. در این الگو، حکومت و معترضان به عنوان مکمل‌های یکدیگر عمل می‌کردند، نه دشمنانی که یکی باید دیگری را حذف کند. این رویکرد می‌توانست سبب کاهش خشونت، افزایش اعتماد متقابل، و حرکت به سوی ثبات و پیشرفت اجتماعی شود (مارتا و چیتیک، ۱۹۹۴، ۳۳).

۱-۵-۶. سنتز زوجیت در رویارویی با جنبش سبز (۱۳۸۸)

جنبش سبز، که در اعتراض به نتایج انتخابات ریاست‌جمهوری شکل گرفت، نقطه آغازی بر شکاف عمیق میان بخش‌هایی از جامعه و حکومت بود. در این جنبش، مردم خواهان شفافیت در نتایج انتخابات و احترام به رأی خود بودند، اما حکومت این خواسته‌ها را نادیده گرفت (کامروا، ۲۰۰۸، ۴۵).

با اقدام در چارچوب الگوی زوجیت، حکومت می‌توانست به جای سرکوب، با ایجاد یک کمیته مستقل برای بازشماری آرا یا بررسی شفاف اتهام‌های تقلب، اعتماد عمومی را بازسازی کند و به جای حبس یا ایجاد محدودیت برای رهبران جنبش، آن‌ها را برای برگزاری

گفت‌وگوهای ملی و اصلاحات انتخاباتی دعوت کند. همچنین، می‌توانست با انجام اصلاحات انتخاباتی، به تقویت مشارکت مردم کمک کند (اسبرنی و خیابانی، ۲۰۱۰، ۶۷).

۲-۶-۵. جنبش‌های اعتراضی اقتصادی (۱۳۹۶ و ۱۳۹۸)

اعتراضات سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ بیشتر بر مسائل معیشتی و اقتصادی متمرکز بود. افزایش قیمت بنزین، بحران‌های اقتصادی، و کاهش توان خرید مردم، از جمله عوامل کلیدی این اعتراضات بودند. حکومت به جای تعامل با مردم، این اعتراضات را با سرکوب و قطع اینترنت مدیریت کرد، که به افزایش شکاف میان مردم و حکومت انجامید (متین‌اصغری، ۲۰۱۹، ۴۵). در قالب الگوی زوجیت، حکومت می‌توانست در مسئله افزایش قیمت بنزین با شفافیت در تصمیم‌گیری اقتصادی، گفت‌وگوی ملی، و جلب مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها، اقدام به تقسیم منافع به گونه‌ای عادلانه کند و با ارائه بسته‌های حمایتی شفاف و عادلانه، تأثیرات منفی تصمیمات خود بر مردم را کاهش دهد (نصر، ۱۹۸۷، ۴۵). احترام به حق اعتراض افراد می‌توانست به عنوان ابزاری برای بیان خواسته‌های مردم به‌شمار آید، نه تهدیدی برای امنیت حکومت.

۳-۶-۵. اعتراضات آبان ۱۴۰۱ (جنبش زن، زندگی، آزادی)

اعتراضات ۱۴۰۱، که جرعه آن با مرگ مهسا امینی در بازداشت گشت ارشاد زده شد، از ابعاد اجتماعی و فرهنگی فراتر رفت و به یک جنبش گسترده در سراسر کشور تبدیل شد. این اعتراضات، نمایانگر نارضایتی عمیق از نحوه حکمرانی، محدودیت‌های اجتماعی، و نقض حقوق شهروندی بود. واکنش حکومت به این اعتراضات، سرکوب، بازداشت، و استفاده از ابزارهای امنیتی بود (پیلار^۱، ۲۰۱۸، ۶۷).

در قالب الگوی زوجیت، حکومت می‌توانست با اصلاح فوری قوانین مربوط به گشت ارشاد و عذرخواهی رسمی، اعتماد عمومی را تقویت کند. همچنین، می‌توانست با احترام به آزادی‌های اجتماعی و پذیرش تغییرات در قوانین اجتماعی و فرهنگی، خواسته‌های نسل جدید را به عنوان بخشی از مسیر توسعه بپذیرد. ایجاد کمیته‌های مستقل حقیقت‌یاب مرگ مهسا امینی و رخدادهای پس از آن می‌توانست اعتماد عمومی را بازسازی کند (چیتیک، ۱۹۸۹، ۲۲).

1. Pillar

۴-۶-۵. نتایج احتمالی سنتز زوجیت در جنبش‌های اعتراضی ۱۴۰۱

۱. تعامل سازنده و پذیرش انتقادات می‌توانست اعتماد عمومی را افزایش دهد؛
 ۲. احترام به حقوق شهروندی و ایجاد فرصت برای گفت‌وگو، از گسترش خشونت جلوگیری می‌کرد؛
 ۳. گفت‌وگوهای ملی و اصلاحات ساختاری به تقویت مشارکت سیاسی و اجتماعی مردم کمک می‌کرد؛
 ۴. پاسخ‌گویی به خواسته‌های مردم و احترام به حقوق آن‌ها می‌توانست به افزایش مشروعیت حکومت در داخل و خارج کمک کند.
- درنهایت، جدول دوره‌های تاریخی شش‌گانه موردبررسی در پژوهش حاضر (شامل تز، آنتی‌تز و سنتز زیسته دیالکتیکی و سنتز آرمانی زوجیت) به‌شکل زیر (جدول شماره ۱) قابل‌ارائه است.

جدول شماره (۱). دوره‌های تاریخی شش‌گانه موردبررسی پژوهش

دوره تاریخی	تز	آنتی‌تز	سنتز زیسته دیالکتیکی	سنتز آرمانی زوجیت
تولد جمهوری اسلامی	نظام پهلوی	نیروهای مخالف	وقوع انقلاب اسلامی	تعامل تدریجی با رژیم پهلوی و مشارکت نیروهای مختلف در اصلاحات بدون سرنگونی خشونت‌آمیز
تثبیت جمهوری اسلامی	حکومت اسلامی به‌رهبری امام خمینی	گروه‌های مخالف	سرکوب مخالفان و تثبیت حاکمیت یکدست	تشکیل شورای مشترک با مشارکت همه گروه‌ها و حل اختلافات از طریق گفت‌وگو و تقسیم قدرت
جنگ ایران و عراق	آرمان صدور انقلاب و دفاع از نظام اسلامی	حمله عراق و حمایت قدرت‌های جهانی	شکل‌گیری هویت ملی-مذهبی حول مقاومت	حل اختلافات مرزی از طریق دیپلماسی و همکاری منطقه‌ای به‌جای جنگ
دوران سازندگی	اقتصاد دولتی و عدالت‌محور دوران جنگ	ضرورت بازسازی اقتصادی و گشودگی به بازار جهانی	سیاست‌های نئولیبرالی با افزایش شکاف طبقاتی	تلفیق توسعه اقتصادی با عدالت اجتماعی و مشارکت همه جناح‌ها در برنامه‌ریزی توسعه
جنبش اصلاحات	ساختارهای اقتدارگرای نظام	خواسته‌های مردم برای آزادی‌های مدنی	اصلاحات محدود و مقاومت ساختارهای قدرت	تعامل سازنده بین اصلاح‌طلبان و محافظه‌کاران برای گسترش آزادی‌ها در چارچوب نظام
جنبش‌های اعتراضی	سیاست‌های رسمی حکومت	اعتراضات مردمی برای عدالت و آزادی	سرکوب اعتراضات و حفظ ساختار قدرت	پذیرش انتقادات، گفت‌وگوی ملی، و اصلاح قوانین برای کاهش شکاف بین حکومت و مردم

نتیجه‌گیری

در نقد دیالکتیک هگلی و مارکسیستی، مفهوم «زوجیت» به‌عنوان یک جایگزین ارائه شده است. برپایه این دیدگاه، تحولات تاریخی، اجتماعی، و فرهنگی، نه از طریق تضاد، بلکه از طریق تعامل، همراهی، و «ملانمت» میان نیروها و پدیده‌ها به‌وجود می‌آید. با وجود جذابیت ایده‌آل‌گرایانه این مفهوم، بر مبنای تجربه عملی‌ای که مطرح شد، سازوکار زوجیت با چالش‌های نظری و عملی جدی‌ای روبه‌رو است (چیتیک، ۱۹۸۹، ۲۲) که عبارتند از:

الف) عدم تطابق با واقعیت تاریخی و اجتماعی: یکی از مهم‌ترین نقدها به سازوکار زوجیت این است که این نظریه با واقعیت تاریخی و اجتماعی همسویی ندارد. تاریخ نشان داده است که پیشرفت جوامع و تغییرات اجتماعی بیشتر نتیجه تضاد و مبارزه نیروهای مختلف است. انقلاب‌های بزرگ، اصلاحات اجتماعی، و پیشرفت‌های علمی و فرهنگی، معمولاً در واکنش به بحران‌ها و تضادهای ساختاری رخ داده‌اند؛ برای مثال، انقلاب صنعتی، نتیجه تضاد میان شیوه تولید سنتی و نیازهای جدید اقتصادی و اجتماعی بود. جنبش‌های حقوق مدنی در غرب از دل تضاد میان تبعیض نژادی و خواسته‌های برابری طلبانه برآمدند. حتی در تجربه چهل‌وشش‌ساله انقلاب اسلامی در چارچوب جمهوری اسلامی نیز، بسیاری از تحولات داخلی، به‌ویژه تثبیت و استمرار نظام، از طریق تضاد به‌دست آمده، نه از طریق زوجیت و همراهی؛

ب) مبهم بودن تعریف زوجیت: مفهوم زوجیت، همان‌گونه که بیان شد، دچار مشکل ابهام نظری است. آیا زوجیت، تنها به معنای همزیستی نیروهای مختلف است یا به معنای تعامل خلاقانه میان آن‌ها؟ این تفاوت، تأثیر زیادی بر پیامدهای عملی دارد. حتی در طبیعت و نظام‌های زیستی، زوجیت، بیشتر با تضاد همراه است؛ برای مثال، تعامل میان شکارچی و شکار یا رقابت میان گونه‌های مختلف برای منابع محدود، نشان‌دهنده وجود تضاد در بطن زوجیت است؛

ج) ناکارآمدی در رویارویی با تضادهای واقعی: سازوکار زوجیت به‌عنوان یک ایده، در عمل، قادر به حل تضادهای ساختاری و واقعی نیست. در حالی که دیالکتیک، تضاد را به‌عنوان عامل اصلی حرکت و تغییر در نظر می‌گیرد، زوجیت این جنبه را نادیده می‌گیرد. اما تضادهای طبقاتی، سیاسی، و فرهنگی، بخش جدایی‌ناپذیر جوامع انسانی هستند و نادیده گرفتن آن‌ها، سبب انکار واقعیت می‌شود. زوجیت به‌عنوان یک نظریه جایگزین، فاقد ابزارهای مشخص

برای مدیریت و حل تضادها است.

د) ناسازگاری با پیچیدگی‌های مدرن: در جوامع مدرن، تضادها به دلیل تنوع ایدئولوژیک، اقتصادی، و فرهنگی، پیچیده‌تر شده‌اند. جوامع مدرن، به گونه‌ای شکل گرفته‌اند که تضاد میان گروه‌ها و طبقات گوناگون موجود در آن‌ها، نه تنها گریزناپذیر، بلکه ضرورتی برای پیشرفت است. زوجیت به عنوان یک مفهوم ایده‌آلیستی، نمی‌تواند این پیچیدگی‌ها را مدیریت کند. تضادهای جهانی، مانند بحران‌های زیست‌محیطی، رقابت‌های ژئوپلیتیک، و شکاف‌های اقتصادی، فراتر از الگوهای ساده زوجیت هستند و نیاز به تحلیل‌های پیچیده‌تری دارند.

ه) تناقض در کاربرد زوجیت در نظام جمهوری اسلامی: حتی اگر مفهوم زوجیت جذاب باشد، جمهوری اسلامی ایران در عمل نتوانسته است این مفهوم را به کار گیرد. در واقع، نظام جمهوری اسلامی به جای استفاده از زوجیت برای تعامل با گروه‌های مخالف، به سرکوب و حذف آن‌ها متوسل شده و به جای پذیرش تنوع قومی، مذهبی، و فرهنگی، بر یکسان‌سازی ایدئولوژیک و سرکوب تنوع تأکید داشته است. سیاست خارجی جمهوری اسلامی، به ویژه در تقابل با غرب، بیشتر بر مبنای تضاد و تقابل شکل گرفته است تا تعامل و زوجیت.

و) ناتوانی در اجرای نقش جایگزین برای دیالکتیک: سرانجام، زوجیت نمی‌تواند جایگزین مناسبی برای دیالکتیک باشد. دیالکتیک، برخلاف زوجیت، یک ابزار تحلیلی قدرتمند برای فهم تغییرات تاریخی و اجتماعی است. این نظریه با شناسایی تضادها و تحلیل آن‌ها، راهکارهایی برای حل بحران‌ها ارائه می‌دهد. زوجیت، بیشتر شبیه به یک ایده اخلاقی یا ارزشی است که از پیچیدگی‌های واقعی تاریخ و جامعه فاصله دارد؛ از این رو، پیشنهادها زیر ارائه می‌شود:

۱. بازنگری در نظریه‌ها و رویکردها: نظام جمهوری اسلامی باید به جای تکیه بر نظریه‌های ایدئولوژیک ناکارآمد، به بازنگری علمی و تحلیلی در سیاست‌ها و رویکردهای خود روی آورد و تضادهای موجود را به عنوان بخش طبیعی تحولات اجتماعی بپذیرد؛
۲. توسعه گفت‌وگوهای علمی و واقع‌گرایانه: استفاده از نظریه‌های علمی پذیرفته شده در سطح جهانی، مانند دیالکتیک یا ابزارهای تحلیلی دیگر، می‌تواند به نظام در تحلیل مسائل اجتماعی کمک کند؛

۳. پذیرش تنوع و تعامل: پذیرش تضادها و تعامل سازنده با گروه‌ها و جریان‌های مختلف داخلی و خارجی به‌عنوان راهکاری برای رفع بحران‌ها باید در دستورکار قرار گیرد.

منابع

- Abrahamian, E. (1982). *Iran between Two Revolutions*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400853836>
- Abrahamian, E. (2008). *A History of Modern Iran*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511800973>.
- Abrahamian, E. (2018). *The Coup: 1953, The CIA, and the Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*. The New Press.
- Adorno, T. W. (1973). *Negative Dialectics* (E. B. Ashton, Trans.). Continuum.
- Algar, H. (1988). *Religion and State in Iran, 1785-1906: The Role of the Ulama in the Qajar Period*. University of California Press.
- Arjomand, S. A. (1988). *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195048036.001.0001>.
- Bottomore, T. B. (1991). *A Dictionary of Marxist Thought*. Wiley-Blackwell.
- Chehabi, H. E. (1990). *Iran: State and Society in Transition*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429494879>.
- Chittick, W. C. (1989). *The Sufi path of Knowledge: Ibn Al-Arabi's Metaphysics of Imagination*. State University of New York Press.
- Ehteshami, A., & Zweiri, M. (2008). *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203933497>
- Engels, F. (1886). *Ludwig Feuerbach and the Outcome of Classical German Philosophy*. International Publishers.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society* (Vol. 1, T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Halliday, F. (1979). *Iran: Dictatorship and Development*. Penguin Books.
- Halliday, F. (1995). *Iran, Dictatorship and Development*. Penguin Books.
- Hegel, G. W. F. (1807). *Phenomenology of Spirit* (A. V. Miller, Trans.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780198750143.book.1>
- Hegel, G. W. F. (1820). *Elements of the Philosophy of Right* (H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808203>.
- Hiro, D. (1991). *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203030347>
- Hosseini, S. A. (2019). *Iran's Economy under Sanctions: Challenges and Opportunities*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429444436>

- Kamrava, M. (2008). *Iran's Intellectual Revolution*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790827>
- Katzman, K. (1992). *The War's Impact on Iraq: International Perspectives*. Westview Press.
- Keddie, N. R. (1981). *Roots of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran*. Yale University Press.
- Keddie, N. R. (2013). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300191640>
- Keshavarzian, A. (2007). *Bazaar and State in Iran: The Politics of the Tehran Marketplace*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619317>
- Maloney, S. (2015). *Iran's Political Economy since the Revolution*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107338573>
- Marx, K. (1867). *Capital: A Critique of Political Economy* (Vol. 1). Penguin Classics.
- Marx, K., & Engels, F. (1848). *The Communist Manifesto*. Penguin Classics.
- Matin-Asgari, A. (2013). *The Iranian Reform Movement: Political and Social Change in the Islamic Republic*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203738144>
- Matin-Asgari, A. (2019). *Contemporary Iran: Political History and Challenges of Governance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429489949>
- Milani, M. (2011). *The Making of Iran's Islamic Revolution: From Monarchy to Islamic Republic*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203833269>
- Moshirzadeh, H. (2007). *Iran's National Security Policy in the Post-Revolutionary Era*. University Press of Florida.
- Murata, S., & Chittick, W. C. (1994). *The Vision of Islam*. Paragon House.
- Nasr, S. H. (1987). *Traditional Islam in the Modern World*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203030347>
- Nasr, S. H. (2001). *Islam: Religion, History, and Civilization*. HarperOne.
- Pinkard, T. (2000). *Hegel: A Biography*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807859>
- Pillar, P. R. (2018). *Negotiating Peace: Iran Nuclear Deal and its Critics*. Georgetown University Press.
- Ramazani, R. K. (2008). *Iran's Foreign Policy: The Quest for Self-reliance*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-07282-9>
- Sreberny, A., & Khiabany, G. (2010). *Blogistan: The Internet and Politics in Iran*. I.B. Tauris. <https://doi.org/10.5040/9780755601897>
- Tucker, R. C. (1978). *The Marx-Engels Reader*. W. W. Norton & Company.